

FLANDRIAI PIPACSONK ÉS ÁCHIM GÉZA

Dr. Molnár F. Tamás^{a,b}

^aPTE ÁOK Orvosi Készségfejlesztő és Innovációs Központ Műveleti Medicina Csoport, Pécs

^bPetz Aladár Egyetemi Oktató Kórház, Sebészeti Tanszék (PTE ÁOK)
Szt. Sebestyén Mellkassebészeti Részleg, Győr

November közeledik, és ilyenkor pártállástól függetlenül minden brit politikus gomblyukában megjelenik egy kis pipacs jelvény. Nálunk, Közép-Európában kevésbé ismert szimbólum, mely 1918 november 11-re emlékeztet, a napra, amikor elhallgattak a fegyverek a Nagy Háború utolsó napján. A tizenegyedik hónap tizenegyedik nap tizenegyedik órájában (szigorúan a Greenwich Mean Time szerint) ma is megáll az élet egy percre, és Londonban a Whitehallon álló Cenotaph (a görögből képzett angol szó szerint: üres sír – az ismeretlen katona helye) emlékműnél koszorúzással emlékeznek a Királyért/ Királynőért és Hazáért elesettekre. (Istent kivezették a

képletből, így bizonyára egyszerűbb...) Az Emlékezés Napja ez – Remembrance Day. Ennek a szimbóluma a pipacs – amelyet egy vers épített be a brit köztudatba.

Az Amega lapjain az egyik legismertebb első háborús költemény szerzője, kollégánk, dr. John McCrae és tüdőbetegsége okán idézzük fel a pipacsot, mint növényt és allegóriát.

Dr. John McCrae (1872–1918)

1. kérdés

Milyen, a tüdőkeringésre is ható anyag található – ha kis adagban is – ebben a meghatóan egyszerű és alázatos gyomban?

- a. papaverin
- b. ricin
- c. acetylcholin
- d. szteroidok

A Flamand földben (In Flanders Fields) című vers a Nagy Háború poémája lett. Míg Marlene Dietrich második világháborús emblemikus dalát, a Lili Marlene-t az angolok, az amerikaiak és a németek egyaránt a magukénak tudták, a magyar katonáknak Karády Katalin énekelt (s róla, jóval később Cseh Tamás), az oroszoknál pedig Szimonov „Várj reám s én megjövök” kezdetű szép dala járta, amit mi itthon Darvas Iván hangján ismerünk.

A költeményt 1915 májusában írta a montreali patológus és klinikus John McCrae, a belgiumi Ypres város előterében zajló második csata idején. (Összesen öt ütközet zajlott a városért a háború folyamán, ami messze elmarad a 12 isonzói csatától.) Tábori pap hiányában ő celebrálta barátja, Alexis Helmer hadnagy temetését, aki az előző nap esett el.

A történet szerint a pipacsmezőben megbújó, Essex farm nevű kötözőhelyen álló mentőautó hágcsóján ülve vetette papírra az első sorokat. A verset aztán a londoni Punch közölte, és igen rövid idő alatt vált a nyugati fronton (amelynek német oldaláról Remarque írt csodásan, a „Nyugaton a helyzet változatlan”-ban) „mindenki versévé”. A vers szerény poétikai értékeiért kárpótolt az érzelmi töltet – bizonyítékául annak, hogy a „hatóanyag” minősége és az aktuálisan, az egyedi esetben kiváltott hatás közötti kapcsolat nemcsak a pulmonológiában laza.

A vers angolul így hangzik:

In Flanders Fields

*In Flanders Fields, the poppies blow
Between the crosses, row on row,
That mark our place; and in the sky
The larks, still bravely singing, fly
Scarce heard amid the guns below.*

*We are the dead, short days ago
We lived, felt dawn, saw sunset glow,
Loved and were loved, and now we lie
In Flanders fields.*

*Take up our quarrel with the foe:
To you from failing hands we throw
The torch; be yours to hold it high.
If ye break faith with us who die
We shall not sleep, though poppies grow
In Flanders fields.*

Magyarításomban pedig így (minden példa jó valamire, ha másra nem, elrettentésre – vagy kihívásként, hogy jobb, méltóbb fordítás szülessen a poémából):

Flamand mezőn

*Pipacs nő e flamand mezőn
Sorban kereszttek: temető
Jelek felettünk, s az égen
bátor pacsirtaszó éppen
Hogy hallik a lenti ágyúzajban.*

*A holtak vagyunk. Pár napja
Még élők, hajnalt, estét csodálva
Szerettünk, szerettek; most holtak
Flamand mezőn.*

*Küzdj tovább az ellenséggel
Hanyatló kezünkből a fáklyát vedd el
Legyen tiéd, emeld magasra
Ha te, ki élsz, elárulsz minket, holtakat
Nincs békénk e pipacsokkal hintett
Flamand mezőn.*

McCrae 41 évesen, önkéntesként érkezett a frontra. Őrnagyként szolgált a Brit Expedíciós Haderő kötelékébe tartozó Első Kanadai Hadosztály lovastüzérségénél. Mivel hivatásos katonai képzettsége is volt, egyszerre töltött be ezredorvosi és tüzértisztí beosztást.

A vers a második yperni-i csata (1915. április 22. – május 25.) idején született. Ez volt az az ütközet, amelyben a németek már harci gázt, mustárgázt is alkalmaztak, innen a neve: yperit.

2. kérdés

Mi a mustárgáz hatásmechanizmusa?

- belégzéskor hörgőgörcsöt, fulladást okoz
- a bőrre kerülve kiterjedt égési sérülésekkel jár, majd leukopeniára, agranulocytosisra vezetve öl
- allergiás reakció során profus könnyezést, salivációt követően Quincke oedema végez a sérülttel
- vakságot okoz, ami a súlyos esetek kivételével idővel rendeződik

3. kérdés

Melyik állítás igaz a harci gázokra?

- pusztító erejük a statisztikák alapján meglepően alacsony, lelki hatásuk annál súlyosabb
- a harci gázok gyilkos eszközök, az emberiség legpokolibb, betiltandó fegyverei
- mint oly sok minden, a felhasználástól függően ezek is lehetnek akár hasznosak is (pl. rágcsálóirtás stb.)
- a gázmaszk és a védőöltözet megvéd tőlük, mára ártalmatlan módszerek
- az (a) és a (c) állítással értek egyet
- a (b) és a (d) állítással értek egyet
- mindegyik állítással értek egyet

John McCrae 1898-ban szerezte orvosi diplomáját. A Toronto General Hospital-ban, majd a Johns Hopkins Hospital-ban (Baltimore, Maryland) dolgozott. Dél-Afrikában, a búr háborúban mégis tüzértisztként szolgált, hogy visszatértekor, 1902-ben a kórbonctan professzora legyen a Vermonti Egyetemen. A montreali McGill Egyetemen is tanított, ahol John George Adamival társszerzőségben írta tankönyvét „A Text-Book of Pathology for College Students of Medicine” címmel, 1912-ben.

A McGill Egyetem frontra települt katonai kórházának parancsnokaként (Nº 3 Canadian General Hospital) Boulogne-ban érte a tüdőgyulladás, melynek követ-

Gáztámadás (John Singer Sargent festménye, 1919)

kezménye, a kiterjedt pneumococcus meningitis ölte meg 45 évesen, 1918. január 28-án. A közeli wimereux-i temetőben nyugszik. A koporsót szállító ágyútalpat hűséges lova, Bonfire húzta, a kengyelben McCrae lefelé fordított csizmájával.

Nem volt ilyen „szerencsés” az első világháború harctéri poklának legnagyobb magyar megéneklője, akinek versét, a Przemysl ostromakor írt „Csak egy éjszakára” címűt az 1920-as években egy angol költőtársaság a legjobb háborúellenes versnek választotta.

4. kérdés

Ki volt ő?

- Gyóni Géza
- Babits Mihály
- Kosztolányi Dezső
- Szép Ernő

A krasznnojarszki hadifogolytáborban raboskodott több ezred magával. Az ismeretlen tábororvosban tuberkulózisának fellobbanása is felmerülhetett, hiszen egy időre a „tüdőbarakkba” került. Nem kell különösebb senyvesztő idült kórt keresni az 1917. június 27-én bekövetkezett halála mögött. A virális és bakteriális fertőző betegségek közepette a megtört érzékeny lélek könnyen megadja magát.

Miközben ő a fronton harcolt, majd a fogolylét minden szenvedését viselte, a pesti körüti kávéházi Konrádok és széplelkek még a poétai létet is megtagadták tőle. Ady róla szóló „bon mot”-jára – „Gyóni (Áchim) Géza sohase volt költő, s nem is lesz. Ezt még egy vi-

lágháború sem tudta megcsinálni” – ezzel a szomorú és nagylelkű verssel válaszolt Oroszországból:

Ady Endrének

*Be sok a bolygód, fáradt üstökös.
Úgy vonszolod ki őket a homályból
S mind azt hiszi, hogy merész maga lángol,
Ha fénykévédből kis csóvát kötöz.
Kedvedre volna néked ez a had?
Én nem hiszem. Kérsz bolygók falkája
Míg fényörényed tépázza, cibálja,
Tudom, előtt mosolygó, bús harag.
És utálsz e tolvaj kicsi bandát,
Mint én utálok s kinek bátor ívén
Mágnesszekered hiába rohant át.
Mert büszke utat jár még egynehány.
S ha téged elnyelt már az óceán,
S lopott csóvjája kihunyt bolygóidnak:
A magyar égen – mást te sem hihetsz –
A magyar égen akkor is lesz csillag!*

Gyóni Géza a krasznójarszki hadifogságban

5. kérdés

Mi a halálának a legvalószínűbb közvetlen oka?

- flekketífusz
- H1N1 – spanyolnátha
- haslövés
- malnutritio

Coda

Ami nem kérdés, hanem inkább szelíd irigység tárgya: az angolok viszonya a közelmúltjukhoz, a Nagy Háború emlékének ápolása. Különösen pedig az, hogy nem a mindig bizonytalan igazságú – számunkra pedig igen keserves – békekötést ünneplik november 11-én, hanem a fegyvernyugvást. Nekünk az a magyar golgotára való elindulást jelentette – manapság pedig a britek a saját gyarmati múltjukkal birkóznak, a franciákról nem is beszélve... Kinek-kinek a maga baja...

MEGOLDÁSOK

1. válasz

- papaverin

A pipacs (*Papaver rhoeas*) pipacsmák, bujdosómák, a földművelés és a termékenység görög istennő Déméter szent növénye, mákféle.

Carlin MG, Dean JR, Ames JM. Opium Alkaloids in harvested and thermally processed poppy seeds. *Front Chem* 2020; 8: 737.

2. válasz

- kiterjedt égési sebekkel jár, a halált a felülfertőződés és az agranulocytosis okozza

Egy brit nővér, aki mustárgáz-égéses katonákat kezelt, így írt: *Nem lehet őket bekötözni vagy megérinteni. Lepe-dőkből vert sátrak alatt tartjuk őket. A gázégések minden bizonnyal gyötrelmesek, mert más betegek általában nem panaszkodnak, még a legrosszabb sebek esetén sem; a gázégések azonban kivétel nélkül elviselhetetlenek és a betegek nem tudják megállni, hogy fel ne kiáltssanak.* Tim Cook: *No Place to Run: The Canadian Corps and Gas Warfare in the First World War.* UBC Press (1999).

3. válasz:

- az (a) és a (c) válaszok egyaránt helyesek

A harci gáz meglepően alacsony hatásfokú és megbíz-

hatatlan fegyver volt, összevetve a korabeli tüzérséggel vagy a kézi gyilkoló szerszámokkal.

Fitzgerald GJ. Chemical warfare and medical response during World War I. *Am J Public Health* 2008; 98(4): 611-625.

Ami a mustárgáz jótékony felhasználását illeti, az a haematopoézist szupresszáló tulajdonságának kiaknázását jelentette. 1942-ben próbálták ki először Hodgkin lymphoma és leukaemia eseteiben, ahol az extrém magas fehérvérsejtszámot sikerült radikálisan csökkenteni. A II. világháborúban, 1943-ban az olaszországi Bariban egy baleset kapcsán a kiszabadult harci gáz sérültjeinek sorsa megerősítette a koncepció helyességét. A nitrogén-mustár (HN_2) lett az első kemoterápiás szer, a mustine. (Bővebben lásd itt: Gilman A. The initial clinical trial of nitrogen mustard. *Am J Surg* 1963; 105 (5), 574-578.) Fiatal mellkassebészként, Skóciában dolgozván megdöbbenett, hogy az egyik konzultáns minden tüdőrák műtét során, válogatás nélkül adatott egy adagot a betegnek, mondván: „Én kicsapom a gócot, de ez egy rendszerbetegség, arra pedig gyógyszer való”. Ma ez a döntés már elképzelhetetlen, de ez nem változtat a koncepció mélységes helyességén – igaz, némi finomítást ma is igényel a gyakorlat.

4. válasz

a. Gyóni (Áchim) Géza (1884–1917) magyar költő, publicista. Hadifogságban, Krasnojarszkban halt meg, vélhetően flekktífuszban, mint testvéröccse, Mihály és

Gyóni Géza a halottas ágyán (Olcsvay Géza rajza)

hadifogoly társainak tízezrei. Bár tetemére vaspántot erősítettek a későbbi azonosítás, hazaszállítás végett, most is ott nyugszik, orosz földben.

5. válasz

a. a legvalószínűbb a flekktífusz

Utolsó napjainak delíriuma, az ismert tünetek, a körülmények együttese leginkább ezt a kórismét erősítik meg. Ezen tudás nélkül azért jól megvagyunk: a költő is, mint minden más beteg: halandó – jóval több mint sejtjei és bajainak halmaza; ne hagyjuk, hogy elterelje figyelmünket a lényegről...

(Olcsvay Géza: Emlékezés Gyóni Géza halálára. *Ludovikás Levente* 1932. VIII. 20. (http://scharekf.hu/dotroll/przemysl/pp_olcsvaygeza_emlekezés_Gyoni_Geza_halalara.pdf)